

JAARBOEK

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

XXV. 1938.

AMSTERDAM

P. A. HEMERIJCK

(A. T. KLEEREKOOPER)

1938.

**Beschouwingen en bijzonderheden betreffende de
Nederlandsche Munt: 1815 tot heden, speciaal
uiterlijk, beeldenaars en merkteekens.**

Bij het neerschrijven van deze regelen ben ik mij bewust verschillende, misschien zelfs vele mededeelingen te doen, welke aan numismaten, kenners der Nederlandsche munt, reeds bekend zijn en aldus reeds eerder zijn beschreven. Toch meende ik mij niet te moeten laten weerhouden verschillende resultaten, waartoe ik bij nadere kennismaking met onze munt, sedert de Restauratie in 1815, ben gekomen, aan hen, die daarin belang stellen, nader kenbaar te maken. Misschien is het dienstig allereerst nog te vermelden, dat behalve de pasmunt de Nederlandsche munten thans ook gelden voor alle Nederlandsche koloniën. Alleen Nederlandsch-Indië heeft eigen pasmunt, vroeger althans ook gedeeltelijk Curaçao. Suriname heeft steeds de Nederlandsche munten volledig gebruikt, evenals onze in 1870 aan Engeland afgestane nederzettingen op de kust van Guinea¹⁾.

Onze munt onderscheidt zich van die der meeste andere staten door een groote stabiliteit, verklaarbaar uit en te danken aan den toestand van rust en voorspoed, waarin ons vaderland gedurende de laatste 110 jaar heeft

¹⁾ Als bijzonderheid kan vermeld worden, dat speciaal voor deze nederzettingen in 1868 dubbeltjes en stuivers zouden geslagen worden (50.000 exemplaren van elke waarde), welke aanmunting echter wegens nader in Nederland gebleken behoefte tot 200.000 exemplaren voor elk werd uitgebreid. In het bijzonder de dubbeltjes met dit jaartal zijn zeer zeldzaam.

verkeerd, gespaard voor oorlog en revolutie. In indeeling en vorm is dan ook betrekkelijk zeer weinig veranderd. De gouden 10- en 5 Guldenstukken bleven — zij het dan met lichtelijk gewijzigd gehalte — bestaan; hetzelfde geldt van Rijksdaalder, Gulden (in 1840 alleen iets kleiner geworden, na 1920 beide iets verzwakt), den halven Gulden evenzoo, het kwartje en het dubbeltje, den cent en den halven cent, voor welke ook het juist gezegde omtrent de grootte geldt, waaraan nog valt toe te voegen, dat de uitbeelding der beide eerste soorten pasmunt na een 20-jarige stilstandsperiode in 1848 en die der beide laatste in 1877/1878 geheel veranderd is, terwijl bij het nieuw (kleiner) model van 1877/1878 het brons het koper verving.

Daarentegen hield de uitgifte van 3 Guldenstukken slechts 15 jaar stand om enkele jaren later voorgoed door die der Rijksdaalders te worden vervangen, welke zich sedert, behoudens bovenvermeld voorbehoud, onveranderd handhaafden, gelijk trouwens deze munt reeds in den aanvang (in 1816), zij het dan wel terzelfder grootte, doch in geheel andere gedaante en met eenigszins beperkt doel ²⁾, aan de 3 Guldenstukken was voorafgegaan. Blijven slechts over de stuiver en de halve stuiver, welke laatste het 2½ centstuk — in den ouden tijd ook wel genoemd het 4 duitstuk —, in 1877, bij de wijziging van onze koperen pasmunt, zijn intrede deed en sedert geen wijziging onderging, behoudens in den leeuw.

Tot recht verstand van het voorgaande diene, dat met wijzigingen hier niet worden bedoeld die van beeldenaar of muntmeestersteeken, waarop ik hierna meer in het bijzonder terugkom, doch slechts de uiterlijke vorm en afmetingen. Te dien aanzien merkwaardig blijft dan ten

²⁾ Ten gebruike van den handel op de Oostzee.

slotte de stuiver, die aanvankelijk, tot 1887, geheel paste in het kader van het muntstelsel, de helft van het dubbeltje, wat hij ook was, en van hetzelfde metaal als dit, gelijk ook in vele andere landen destijds het geval was, maar toch ten slotte, zoo al niet gewogen en te licht bevonden, dan toch gebruikt en te klein bevonden ³⁾ en daarom in het begin dezer eeuw afgeschaff ⁴⁾. Dat deze maatregel niet door het publiek werd gewenscht, kan wel hieruit blijken, dat van geen andere aan den omloop onttrokken munt zoo weinig exemplaren zijn ingeleverd en men bij nagenoeg elken zilversmid nog groote hoeveelheden kan krijgen: verwerking tot sieraden, speciaal voor kinderen, als de behoefte aan fijn zilver voor het zilversmeedbedrijf zijn hiervan vermoedelijk de oorzaken ⁵⁾.

Men heeft vervolgens lang gezocht naar een passend nieuw model, wilde en kon — gelet op de grootte van het dubbeltje — niet meer tot het zilver terugkeeren en werd aldus bepaald bij het nikkel, dat in vele buitenlandsche muntstelsels reeds burgerrecht had verkregen, doch ten onzent eerst aldus zijn intrede deed. De eerste muntslag in 1907 en de twee volgende jaren, na lang probeeren tot stand gekomen krachtens de wet van 31 December 1906, S. 376, kan moeilijk gelukkig worden genoemd, al ware

³⁾ Reeds in 1836 achtte een Staatscommissie den stuiver te klein. Hij is toen behouden, maar de aanmunting werd practisch onmogelijk. Hij zou 5 gram moeten wegen, of 27 % lichter dan het later nog kleinere stuivertje. Uit deze opmerking blijkt, dat men vóór 1840 de zilveren munten wilde doen beantwoorden aan de werkelijke zilverwaarde.

⁴⁾ Ingetrokken bij K.B. van 30 Augustus 1907, S. 245, en 7 Februari 1908, S. 65. De eindtermijn was 1 April 1908.

⁵⁾ Van de ongeveer 6.230.000 geslagen exemplaren zijn slechts ongeveer 850.000 exemplaren ingeleverd en dus ongeveer 5½ miljoen achtergehouden. Zie ook *Muntverslag* 1908.

het slechts om de kans van verwarring met het kwartje⁶⁾, dat alleen iets dunner, dezelfde afmetingen had, zoodat spoedig de wenschelijkheid van vormverandering bleek en men na meerdere proefmodellen te hebben vervaardigd, de keus liet vallen op onzen tegenwoordigen stuiver, vierkant met ronde hoeken, een model, dat voorzoover mij bekend, slechts een enkele maal in het buitenland voorkomt⁷⁾. Zeer populair is de stuiver gedurende vele jaren niet geweest, hetgeen wellicht is toe te schrijven aan de groote hoeveelheid kopergeld (beter: bronsgeld), steeds bij ons in omloop. Het 2½ centstuk, waaraan groote behoefte bestond, vooral voor muntgasmeters, was veel meer in gebruik en voorzag, aangevuld door de centen, in de behoefte aan stuivers, terwijl het vijf cent latend verschil tusschen het kwartje en twee of drie dubbeltjes ongetwijfeld ook gewicht in de schaal legt. In de laatste jaren wordt de stuiver vanwege de Munt iets meer gepousseerd, terwijl de uitgifte der halve stuivers vermindert. Door deze ten behoeve van de muntgasmeters te vervangen door penningen is de behoefte daaraan vermoedelijk kleiner geworden. Ook op de stuivers kom ik uit den aard der zaak nog nader terug.

Het metaal voor de pasmunt van 25 en 10 cent is, ondanks stemmen in andere richting, tot heden het zilver, voor die onder den stuiver eerst het koper en vanaf 1877/1878 het brons gebleven.

Bij de intrede van den nikkelen stuiver in 1907 wilde de muntmeester VAN DEN WALL BAKE ook nikkelen dubbeltjes, eventueel ook nikkelen kwartjes ingevoerd zien, waaraan geen gevolg is gegeven. Eenige jaren

⁶⁾ De spotnaam „avondkwartje”, aangehaald bij Dr. J. W. A. VAN HENGEL: *Muntkabinet van 's Rijks Munt te Utrecht*, 1937, blz. 19, zegt ten deze genoeg.

⁷⁾ O.a. een 5 centstuk van Ceylon van 1910 en volgende jaren.

geleden is door het toezicht op de Munt weder de wenschelijkheid betoogd zelfs nog verder te gaan en vrijwel al het zilvergeld door nikkelgeld of stukken van een ander onedel metaal te vervangen. Het hieruit voortvloeiend voordeel zou dan strekken om de kosten van muntvernieuwing te bestrijden, doch het zilver heeft tot heden het pleit gewonnen.

Het brons, dat in 1877/1878 het koper heeft vervangen en in Nederlandsch-Indië eerst thans bezig is hetzelfde te doen, werd als zoodanig reeds ter sprake gebracht in 1861. Men had in dien tijd veel last van den omloop van Belgisch kopergeld in de Zuidelijke provinciën en wilde thans een radicaal middel toepassen en brongeld invoeren. Ook in 1863 en 1864 is hierover opnieuw beraadslaagd: men kwam tot de conclusie, dat brongeld goedkooper was. Toch duurde de vervanging nog 14 jaar!

Van verschillende Nederlandsche munten zijn gouden afslagen (als verzamelingscuriosa) bekend. Zoo ontving de bekende muntkundige en verzamelaar J. W. STEPHANIK in 1887 drie gouden halve centen. Voorts werden nog voor hem in goud geslagen: de cent van 1877 (Gekroonde W), Rijksdaalder van 1874, Gulden van 1867, $\frac{1}{2}$ Gulden van 1868, kwartje van 1849, WILLEM III, dubbeltje van 1885, stuiver van 1879, $2\frac{1}{2}$ cent en $\frac{1}{2}$ cent van 1884.

In 1884 werden nog voor een Rotterdamsch verzamelaar gouden afslagen vervaardigd van het kwartje van 1849 (WILLEM III), den Gulden van 1867, den halven Gulden van 1868, den Rijksdaalder van 1874, den stuiver van 1879, het dubbeltje en de bronzen munten van 1884. Deze muntstukken zijn thans alle in het Koninklijk Munt- en Penningkabinet en worden in het *Jaarverslag* van het Kabinet over 1933 vermeld.

In 1903 liet de numismaat J. SCHULMAN te Amsterdam aan 's Rijks Munt 30 afslagen in goud slaan van Neder-

landsche en koloniale zilveren, bronzen of kopermunt-speciën.

Van al deze gouden afslagen kwam een belangrijk gedeelte terecht in de verzameling W. NEWCOMER te Baltimore, door de Firma SCHULMAN te Amsterdam geveild 26 Maart 1935. Hierin kwamen voor in goud: 3 Gulden (Brussel) 1822, Rijksdaalders 1840 en 1898, Guldens 1821 (Utrecht) en 1898, halve Guldens 1868 en 1905, kwartje 1849 (WILLEM III), dubbeltje 1885, stuivers 1818 (Utrecht) en 1879, centen 1826 (Utrecht) en 1884, halve centen 1824 (Utrecht) en 1884, alsmede eenige Nederlandsch-Indische en Curaçaosche munten, bovendien ook het dubbeltje van 1910. Ook 's Rijks Munt bezit eenige van deze exemplaren, welke slechts als curiosa voor verzamelaars belang hebben (o.a. komt ook de 10 cent 1822 (Utrecht) in goud voor).

Laat ik na deze inleidende opmerkingen slechts nog de aandacht vestigen op de omstandigheid, dat, zooals ook elders meestal het geval is, het jaartal op geen enkele Nederlandsche munt ontbreekt, en thans overgaan tot een behandeling van de beeldenaars onzer Nederlandsche munten.

Mede te dien aanzien bestaat ten onzent een groote continuïteit. De Koninklijke beeltenis op de voorzijde, het Koninklijk wapenschild op de achterzijde bij de standpenningen, zoo gouden als zilveren; vóór 1848 ook bij de zilveren pasmunt en vóór 1877/1878 bij de koperen pasmunt het Koninklijk wapenschild op de achterzijde, daarentegen een gekroonde W op de voorzijde, doch na deze respectieve jaren bij de zilveren pasmunt op de voorzijde eveneens de Koninklijke beeldenaar, op de achterzijde echter de waarde aanduiding tusschen twee eikentakken, een ook elders voorkomend muntembleem, bij de bronzen pasmunt de waarde aanduiding op de

achterzijde, de gekroonde Nederlandsche leeuw op de voorzijde, deze echter, waarop nog nader wordt teruggekomen, conform de voortschrijdende eischen der heraldiek, zoowel hier als in het wapenschild, tweemaal gewijzigd⁸⁾). Ook ten deze weer vertoont de nikkelen stuiver afwijking, waarover nader. Overwegend is dus overigens nu al 90 jaar lang bij de zilveren munten de Koninklijke beeldenaar, bij de bronzen munten de waarde-aanduiding, bij alle de Nederlandsche leeuw, bij de eerstbedoelde aangebracht in het Koninklijk wapenschild.

Wat het omschrift betreft, valt te onderscheiden tusschen de Gouden Tientjes, de zilveren standpenningen, de zilveren pasmunt, de nikkelen stuivers en de koperen en bronzen pasmunt.

De Gouden Tientjes der beide eerste koningen vermelden op de voorzijde: WILLEM (II) KONING DER NED. G. H. V. L., op de keerzijde: MUNT VAN HET KONINGRIJK DER NEDERLANDEN met het jaartal. Naar aanleiding van de nieuwe aamunting in 1875 wilde het Muntcollege de aanduiding G. H. v. L. doen vervallen, want er zou een tijd kunnen komen, dat de Koning der Nederlanden geen Groothertog van Luxemburg meer is. Zoo vermelden de Gouden Tientjes van Koning WILLEM III en Koningin WILHELMINA op de voorzijde bovendien de spreuk van het randschrift der Rijksdaalders en Guldens: „GOD ZIJ MET ONS”, en onderaan slechts KONING WILLEM DE DERDE of KONINGIN WILHELMINA (bij de latere Tientjes resp. rechts en links), benevens het jaartal, dat alleen bij het eerste Tientje van

⁸⁾ In 1877 wilde men den Nederlandschen leeuw, vastgesteld door den Raad van Adel in 1836, voor het bronsgeld niet volgen: op de munten onderling zou dan te groot verschil ontstaan en de officieele teekening daarvan als type had bij de vaststelling van het Nederlandsche wapen in 1815 nooit plaats gehad.

1875 bovenaan, overigens onderaan staat⁹⁾. Voor de Gouden Vijfjes der beide eerste Koningen en Koningin WILHELMINA geldt respectievelijk het bovenopgemerkte¹⁰⁾.

Wat de zilveren standpenningen betreft, alle vermelden op de voorzijde 's Konings naam, tot en met Koning WILLEM III met toevoeging G. H. v. L., op de keerzijde MUNT VAN HET KONINGRIJK DER NEDERLANDEN. Toen men in 1898 nieuwe Rijksdaalders ging slaan, heeft men ernstig gedacht over een gotische W in plaats van den Koninklijken beeldenaar en daarvan ook modellen vervaardigd, maar aan den beeldenaar heeft men ten slotte de voorkeur gegeven. Ook bij de vervanging der zilveren pasmunt in de veertiger jaren heeft men, alvorens tot den Koninklijken beeldenaar te besluiten, overwogen de reeds bestaande W door een gotische W te vervangen.

Alle guldens en halve guldens met de beeldenaars der drie koningen, de guldens van Koningin WILHELMINA met hangend haar en die met de Koninklijke kroon, de guldens van 1898 en 1901 en de halve gulden van 1898 bevatten bovendien onder het wapenschild respectievelijk 100 c. en 50 c. Na 1901 komt deze toevoeging niet meer voor.

De eerste zilveren pasmunt onder Koning WILLEM I evenals de koperen pasmunt tot en met 1877/1878 heeft geen om- of opschriften, slechts op de voorzijde het jaartal, op de keerzijde de waarde. Daarentegen heeft de latere zilveren pasmunt tot en met heden weder het omschrift

⁹⁾ Alleen bij dit Tientje moet het omschrift KONINGRIJK DER NEDERLANDEN van buiten uit worden gelezen, bij alle andere van binnen uit.

¹⁰⁾ De Negotiepenningen van Koning WILLEM II en III vermelden aan de voorzijde hetzelfde als de Gouden Tientjes van eerstgenoemde, aan de keerzijde behalve het jaartal, ook het gewicht en gehalte.

gelijk aan dat der standpenningen. De keerzijde vermeldt tusschen twee eikentakken waarde en jaartal.

De tegenwoordige bronzen pasmunt vertoont aan de keerzijde slechts de waardeaanduiding, aan de voorzijde KONINGRIJK DER NEDERLANDEN met jaartal onderaan, dus niet ook de woorden „MUNT VAN”. De oppervlakte is hiervoor ook wel wat klein.

De nikkelen stuiver van 1907 vermeldt aan de voorzijde NEDERLAND boven het jaartal, aan de keerzijde eveneens alleen de waarde aanduiding, gedekt door de Koninklijke kroon tusschen twee eikentakken; de tegenwoordige nikkelen stuiver daarentegen aan de voorzijde een oranje-boompje, waarom KONINGRIJK DER NEDERLANDEN, aan de keerzijde eveneens de waardeaanduiding en het jaartal.

Bezien wij thans nader den Koninklijken beeldenaar. Wat Koning WILLEM I betreft, heeft men in den aanvang nogal moeite gehad dezen juist te treffen om ten slotte, tegen het einde van Zijne regeering tot de conclusie te komen, dat de uitbeelding niet voldoende gelijkenis vertoonde. Er zijn hier feitelijk drie uitbeeldingen, steunende op het model van den Franschen beeldhouwer A. M. MICHAUT, die van de Gouden Tientjes en de zilverstukken beide door MICHAUT zelf, die voor de Vijf Gulden stukken door den Belg J. P. BRAEMT, de eenige te Brussel geslagen stempel, en ten slotte die voor de Nederlandsch-Indische halve guldens en kwartjes (vallend buiten mijn tegenwoordig bestek) van D. VAN DER KELLEN den jongere. Volgens bevoegde beoordeeling uit dien tijd vertoont deze laatste beeldenaar de beste gelijkenis, hoewel ook de andere niet onvoldoende zijn te achten. Toch meende men tegen 1840 den beeldenaar te moeten wijzigen en naar het model van den beeldhouwer L. ROYER, een Belg, verbonden aan de Academie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam, vervaardigde de stempelsnijder J. P. SCHOUBERG voor den

Rijksdaalder en Gulden een nieuwen beeldenaar, welks gelijkenis destijds goed voldeed, doch door het onverwacht aftreden des Konings slechts heeft gegolden voor de Rijksdaalders en Guldens met het jaartal 1840, welke, ofschoon feitelijk reeds officieel ingetrokken bij de Muntwet van 1847, nog in gering aantal in omloop zijn gebleven om, wat de Guldens betreft, nog eens voor goed te worden ingetrokken in 1931 tegelijk met alle van vóór 1922 ¹¹⁾).

Ten aanzien van Koning WILLEM II heeft eveneens de beeldhouwer ROYER het model geleverd voor den beeldenaar van J. P. SCHOUBERG bovengenoemd, voorkomend op de gouden 10- en 5 Gulden stukken (slechts eenmaal in zeer beperkten getale uitgegeven resp. in 1842 en 1843 en wel 860 en 1595 stuks) en vóór dien op de zilverstukken van 50 cent en daaronder, welke een goede gelijkenis vertoonden en die zich onveranderd hebben kunnen handhaven. Daarentegen is die van D. VAN DER KELLEEN, eveneens reeds genoemd, voor de Guldens gehandhaafd, doch heeft voor de inmiddels ingevoerde Rijksdaalders tweemaal wijziging ondergaan. Het eerste type, slechts voor de muntslagen van 1841 en 1842 bestendigd, hoewel gelijkenis vertoonend, had als hoofdbezwaar het te lage linkeroor; men sprak wel van den Rijksdaalder „met het oor”. In 1843 werd de beeldenaar dan ook gewijzigd om aldus voort te duren tot 1846 en toen, ten tweedemale gewijzigd, stand te houden tot het einde van 's Konings regeering. Deze laatste beeldenaar, hoewel ook de tweede behoorlijk was getroffen, vertoont vermoedelijk de beste gelijkenis; volgens mijn persoonlijke opvatting stelt deze den Vorst ook het jeugdigst, daarentegen de eerste Hem het oudst voor.

¹¹⁾ Op de keerzijde verbeterde de stempelsnijder de fout van MICHAUT, die de kroon van den leeuw deed raken aan het schild.

Bij Koning WILLEM III is ondanks Zijn veel langere regeering slechts zeer weinig verschil in beeldenaar te constateeren. Men koos in 1849 terstond als model het bekende portret des Konings, geschilderd door PIENEMAN, waarnaar, volgens het model van den beeldhouwer J. A. VAN DER VEN, SCHOUBERG den beeldenaar vervaardigde, welke gedurende 's Konings geheele regeering heeft kunnen standhouden en met het portret inderdaad een voortreffelijke gelijkenis vertoont. Daarentegen is de beeldenaar van VAN DER KELLEN, ofschoon steunend op hetzelfde model, welke, hadden wij in dien tijd gouden standpenningen gehad, daarop ongetwijfeld zou zijn verschenen, maar nu uitsluitend op de weinige geslagen Gouden Willems en Dubbele en Halve Gouden Willems voorkomt, van veel minder goede gelijkenis.

Toen in 1875 Nederland na lange aarzeling tot den Gouden standaard overging en tot het aanmunten van gouden standpenningen werd besloten, waarbij men zich na meerdere proeven, ook voor 5 Gulden stukken, tot de 10 Gulden stukken bepaalde, was de Koning inmiddels vijftienvintig jaar ouder geworden en de in gebruik zijnde beeldenaar dus niet meer in overeenstemming met den leeftijd. Vandaar de nieuwe beeldenaar, waarvoor de beeldhouwer VAN DER VEN het ontwerp maakte naar een goed portret des Konings uit dien tijd van den Deventerschen photograaf M. BOSSIE. Hiervan vervaardigde de stempelsnijder J. PH. MENGER een eveneens zeer goed gelijkenden beeldenaar, die onveranderd bleef gelden ¹²⁾.

Toch is hierbij één fout gemaakt, n.l. in de richting. Ten onzent is het, zooals veelal ook in andere landen, sedert 1815 gewoonte geweest, dat bij een volgenden Vorst

¹²⁾ De achterzijde werd vervaardigd door den stempelsnijder J. PH. VAN DER KELLEN.

de beeldenaar in omgekeerde richting kijkt als die van Zijn voorganger, terwijl bij de gouden munten de richting weer tegengesteld is aan die der zilveren. De beeldenaar der Gouden Tientjes van Koning WILLEM III wijst echter naar dezelfde zijde heen als die der Gouden Tientjes van Koning WILLEM II. Bij het eerste Gouden Tientje onzer Koningin is in deze fout volhard. Wel nam men thans de tegengestelde richting der Gouden Tientjes van Koning WILLEM III, maar dientengevolge was ook de beeldenaar van die der Koningin verkeerd gericht. Eerst bij de volgende slagen is de fout hersteld, naar wij hopen voor goed, en daardoor de continuïteit met de beeldenaars der vorige Vorsten gehandhaafd.

Uitvoeriger valt stil te staan bij de beeldenaars der munten onzer Koningin. Dat hier ondanks goede gelijkenis meerdere malen wijziging noodig was, ligt voor de hand. Toen onze Koningin op tienjarigen leeftijd tot den troon werd geroepen, moest een uitbeelding worden vervaardigd van haar toenmalige jeugd. Het is de blijvende verdienste van den Oostenrijkschen beeldhouwer L. JÜNGER, destijds Hoogleraar aan de Academie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam, geweest, de jonge Koningin zoo bijzonder gelijkend te treffen, naar welk model de stempelsnijder W. J. SCHAMMER een voortreffelijken beeldenaar vervaardigde. Daar ik mij dezen beeldhouwer nog persoonlijk herinner, weet ik ook, dat de Koningin door hem naar het leven is gemodeleerd, spelend met haar toenmaligen lievelingshond. Toch zal ook het jeugdportret der Koningin uit dien tijd invloed hebben geoeffend.

Men weet, dat deze beeldenaar alleen voorkomt op de Gouden Tientjes, de zeer zeldzame proefslagen van 1892 en 1895 (resp. 61 en 160 exemplaren) en den slag van 1897, verder op de Guldens, kwartjes en dubbeltjes. De eenige kleine wijziging heeft plaats gehad op de dubbeltjes,

waar de zeer smalle hals van den eersten slag van 1892 is vervangen door den breederen hals, die beter voldoet. Dat de munten, in dit geval dus slechts Gouden Tientjes en Guldens, met dezen beeldenaar in Indië niet hebben voldaan, is bekend. Het losgedragen haar, voor ons vanzelfsprekend, was daar nu eenmaal, speciaal bij de inheemsche bevolking, niet populair.

Toen de Koningin, meerderjarig geworden, als jonge vrouw in 1898 zelf den troon beklom; werd uiteraard een nieuwe, gekroonde beeldenaar noodzakelijk. Dit is de bekende beeldenaar van PIER PANDER. Blijkens de Muntverslagen uit de daarop volgende jaren heeft men echter met het snijden van den stempel lang getobd. Het was de Franschman PAULIN TASSET, die, nadat PANDER zijn oorspronkelijk modelé had gewijzigd, ten slotte dezen stempel heeft vervaardigd, althans voor de Gouden Tientjes, de Rijksdaalders, Guldens en halve Guldens, welke eveneens een zeer goede gelijkenis vertoont¹³⁾.

Voor de kwartjes is deze beeldenaar eenmaal, voor de dubbeltjes zelfs tweemaal gewijzigd. Eigenaardig is, dat het eerste type der kwartjes (1898 en begin van 1901), vervaardigd door den stempelsnijder J. PH. M. MENGER, iets van den grooten beeldenaar afwijkt en volgens den Minister van Financiën, Mr. N. G. PIERSON, artistiek niet bevredigend was¹⁴⁾. Daarentegen vertoont het tweede type der kwartjes, verdere maanden van 1901 en volgende jaren, met den beeldenaar, gesneden door J. C. WIENECKE, daarmee weder vrijwel identiteit. Toch is naar mijn meening de gelijkenis van eerstbedoelden beeldenaar, kenbaar aan het iets voller gelaat en breederen hals, ook

¹³⁾ Met jaartal 1898, doch geslagen in 1901. Alleen Guldens komen ook met het jaartal 1901 voor.

¹⁴⁾ Deze Beeldenaar heeft ook ged'end voor de kwartjes van 1900 der kolonie Curaçao.

gelet op portretten uit dien tijd, grooter. Bij de dubbeltjes is ten deze nog meer verscheidenheid. De beeldenaar is hier eveneens gesneden door J. C. WIENECKE. De eerste, gebruikt voor de slagen 1898 en 1901, is klein, fijn en goed gelijkend. Het jaartal 1903 vertoont opeens een veel grooteren beeldenaar, gesneden door J. C. WIENECKE, een reductie van het modelé van PANDER, een technisch beter stempel geacht, doch niet best gelijkend en dan ook het meest van het standaard-type afwijkend. Blijkbaar is dit ook het motief geweest hiermede niet voort te gaan. In 1904 toch en volgende jaren verschijnt het derde type, het meest overeenkomend met den beeldenaar van het groot zilvergeld en dan ook weder van goede gelijkenis. Deze beeldenaar is eveneens gesneden door J. C. WIENECKE naar het modelé van PANDER; en deze bleef verder ongewijzigd. Bij het Gouden Tientje met dezen beeldenaar, het z.g. PANDER Tientje, kijkt het gelaat weder voor het eerst naar de goede zijde, zooals boven reeds werd opgemerkt.

In 1910, na het optreden van den Muntmeester, Dr. HOITSEMA, doet de derde beeldenaar der Koningin, die met den hermelijnen mantel, zijn intrede, door den modeleur J. C. WIENECKE vervaardigd naar toenmalige portretten van de Koningin en de stempel gesneden door dezen zelfden medailleur. Ofschoon ook wel gelijkend, vertoont hij geen frappante gelijkenis en is naar mijn meening toch de minste van de beeldenaren der Koningin. Hij is overigens voor alle soorten zilvergeld gelijk en heeft ook voor het goudgeld onveranderd gegolden, evenals voor de Guldens en halve Guldens tot en met 1917, voor de kwartjes tot en met 1925 en voor de dubbeltjes tot en met 1921. Zooals men weet, bestaan er van de Rijksdaalders, behoudens enkele proefslagen, geen exemplaren met dezen beeldenaar.

Vergelijkt men de drie juist omschreven beeldenaars

met die onzer postzegels, dan bevindt men, dat de eerste op munten en postzegels parallel gaat, doch de beeldenaar met den hermelijnen mantel bij de munten de derde, bij de postzegels daarentegen de tweede is en daar ongeveer vijfentwintig jaar heeft gegolden om in 1924 te worden gevolgd door den thans nog geldenden beeldenaar der Koningin met kroon, derhalve den tweeden beeldenaar der munten ¹⁵⁾.

Een reden voor deze afwijking is moeilijk te geven, hoogstens het verschillend inzicht van twee van elkander onafhankelijke autoriteiten. Wel kan men concludeeren, dat bij de postzegels de beeldenaar stabielier is dan bij de munten, terwijl men, gelet op de moeite van vervaardiging, eerder het tegendeel zou verwachten.

Tegelijk met de verzwakking van het zilveragehalte onzer munten ¹⁶⁾ deed, het eerst in 1921, de vierde en nog geldende beeldenaar onzer Koningin zijn intrede, wederom ontworpen en de stempel gesneden door J. C. WIENECKE. Het was de halve Gulden, die hier voorging in 1921, gevolgd door den Gulden in 1922, het dubbeltje en het kwartje in 1926 en den Rijksdaalder, na 30-jarige staking van aanmunting, in 1929. Ook deze beeldenaar is weder van behoorlijke gelijkenis en heeft dan ook geenerlei wijziging ondergaan. Hij zal dus nog vele jaren kunnen

¹⁵⁾ In begin 1939 is bekend gemaakt, dat de beeldenaar der postzegels vernieuwd zal worden.

¹⁶⁾ Het nieuwe alliage, 720 duizendsten, bleek veel harder dan het oude, vereischte zelfs de aanschaffing door 's Rijks Munt van twee nieuwe zware persen. Dit kwam vooral aan het licht bij de aanmunting der nieuwe Rijksdaalders in 1928 (zie Dr. VAN HENGEL t.a.p. blz. 28). Ook de voor Nederlandsch-Indië bestemde halve Guldens van 1921, de eerste stukken met het lager gehalte en den nieuwen beeldenaar, vertoonden eene onbevredigende afwerking (VAN HENGEL, blz. 26). Het relief is minder dan bij vroegere muntstukken.

dienen. Een afwijking komt voor bij de in den omloop betrekkelijk zeldzame Rijksdaalders van het laatst van 1932 en die van 1933, waar het haar der Koningin veel dikker is dan bij de voorafgaande. Bij de Rijksdaalders van 1937, de eerste met het Muntmeestersteeken van Dr. VAN HETEREN, is men echter weder tot het eerste type teruggekeerd ¹⁷⁾).

Volledigheidshalve zij er nog aan herinnerd, dat de beeldenaar der Rijksdaalders van 1816 geheel uit het kader valt en een reminiscens is aan den zilveren dukaat der Provincie Utrecht, behoudens dat de Koninklijke kroon daarop den Nederlandschen leeuw in plaats van het Generaliteitswapen dekt. De voorzijde vertoont hier den geharnasten Ridder.

Dat de nikkelen stuivers, in deze eeuw geslagen, hun van de andere munten geheel afwijkende eigen bewerking en uiterlijk hebben, werd reeds vermeld, terwijl ook de koperen en bronzen pasmunt reeds werd omschreven.

Wat de laatste betreft, dient nog te worden gewezen op de in den aanvang dezer eeuw tot stand gekomen toepassing der heraldiek op den beeldenaar van den Nederlandschen leeuw. De keerzijde, de waardeuitdrukking, bleef vrijwel onveranderd, daarentegen onderging de Nederlandsche leeuw van 1877/1878 (vrij van heraldiek), met 17 blokken op het veld, zijn eerste wijziging ter wille der heraldiek in 1903 voor den halven stuiver en den halven cent, in 1901 reeds voor den cent, terwijl op het veld voortaan slechts 15 blokken voorkomen. Na 1910 eindelijk doet de derde beeldenaar zijn intrede: in 1913 voor de halve stuivers en de centen, in 1911 reeds voor de halve centen. Conform het opnieuw vastgestelde

¹⁷⁾ In September 1936 zijn weder Rijksdaalders geslagen, zowel met dun als op de stempels van 1932/1933 met dik haar.

Nederlandsche wapen is de Nederlandsche leeuw hier zuiver heraldiek, het veld eveneens met 15 blokken. Tot 1910 heeft hij steeds — ten onrechte — de Koningskroon gedragen in plaats van de dierenkroon, bezet met drie klaverbladen, waartusschen twee parelpunten.

Ook bij het Koninklijk wapen dient nog even te worden stilgestaan. Bij beschouwing van de achterzijde der gouden en zilveren standpenningen blijkt, dat tot en met 1897, dus zoowel onder de drie Koningen als gedurende de jeugd onzer Koningin, het wapen geene wijziging heeft ondergaan, noch in vorm noch in grootte; de Koningskroon, gedekt door den Rijksappel, heeft een vierkanten vorm, ofschoon aan de onderzijde ronde hoeken en de accolade. Bij den slag, begonnen in 1898, is het schild grooter en van onderen meer rond, waardoor het grooter lijkt. In 1910 neemt het weder den meer vierkanten vorm aan om aldus te blijven zelfs iets kleiner dan tevoren, doch de hoeken van de onderzijde meer afgerond. Dit geldt zoowel van de goud- als van de zilverstukken. De PANDERMUNTEN hebben nog als afwijking de kleinere (aanzienlijk smallere) Kroon.

De 3 Guldenstukken en Guldens van Koning WILLEM I vertoonen nog 17 blokken in het lazuur, bij de zilvermunten der volgende Koningen en der Koningin wordt dit aantal tot 15 teruggebracht; op het kleiner wapenschild der munten vanaf 1910 met den in verhouding grooteren leeuw blijft er zelfs niet voldoende plaats over en zijn sommige blokken in den rand ingewerkt en aldus slechts gedeeltelijk zichtbaar.

Bij de 10 Guldenstukken treft men onveranderlijk 15 blokken op het lazuur aan, al zijn zij daar soms moeilijk alle te onderkennen. Zelfs voor de 5 Guldenstukken geldt dit, alleen op het 5 Guldenstuk van 1917 laat het wapenschild wel zeer weinig plaats en is het aantal van 15 stuks

zelfs met het vergrootglas niet volledig te constateeren.

De beeldenaars en Koninklijke wapens acht ik voor dit bestek voldoende behandeld; gaan wij thans over tot de muntteekens, dit woord hier gebruikt in oneigenlijken zin als verzamelwoord, zoo voor de muntteekens als voor de muntmeesterteekens, terwijl ik ten slotte ook nog aan de randschriften aandacht wil wijden. Ook namen en merken komen op sommige munten voor; hierop kom ik terug na de muntmeestersteekens.

Men zou de muntteekens naar mijn meening kunnen vergelijken met de handteekeningen op het papiergeld. Het zijn specifieke kenmerken van de Nederlandsche munt; bij buitenlandsche munten komen zij vrijwel niet voor en zeker niet in dezen vorm. Zij worden consequent volgehouden voor alle door het Koninkrijk der Nederlanden (men weet het: de spelling is hier, allen wijzigingen ten spijt, nog steeds Koninkrijk) in omloop gebrachte munten. Nimmer vertoont een munt een muntteeken zonder muntmeestersteeken of omgekeerd ¹⁸⁾. De eenige munten zonder teekens zijn, behalve de uit de Republiek herleefde dukaten van de jaren 1814—1816 en Rijksdaalder met staanden Ridder van 1816, geslagen in 1817, het Gouden Vijf Gulden stuk van Koningin WILHELMINA van 1911, de nikkelen stuivers van 1907—1909 en die van 1913 en volgende jaren tot heden. Bij deze stuivers, zoo geheel afwijkend van het gewone type onzer munten, is dit, hoewel inconsequent, toch minder verwonderlijk, maar ten aanzien der Gouden Vijfjes van 1911 mag men zich wel afvragen, waarom hier de teekens geheel ontbreken. De reden is dan ook niet bekend.

¹⁸⁾ De eenige uitzondering hierop vormt de dukaat van 1815 2de halfjaar, alleen met een klaverblaadje tusschen het omschrift: zie hierna.

Men weet, dat het teeken der Nederlandsche munt sedert 1815 is geweest en gebleven de MERCURIUSSTAF, welke steeds rechts onder het wapen, bij de tegenwoordige bronzen pasmunt in den rand rechts onder den leeuw, voorkomt en steeds aan de linkerzijde wordt geflankeerd door het muntmeestersteeken. Alleen de dukaten (geen wettig betaalmiddel) vertoonen de beide teekens respectievelijk rechts en links boven den Ridder. Tijdens de vereeniging met België was het muntteeken der Munt te Brussel, sedert 1819 in werking, de hoofdletter B, welke uit den aard der zaak voor Nederland tot 1830 heeft standgehouden. Over het muntteeken valt dan ook verder niets meer op te merken, des te meer echter over de muntmeestersteekens.

Inzake de Munt te Brussel tijdens het Nederlandsch Bestuur kan men wederom kort zijn. Zij heeft slechts één muntmeester gekend, Ridder G. DE BOURGOGNE HERLAER, die eerst in 1821 werd benoemd en als zijn teeken koos een Palmtak, waarvan dus met de letter B als muntteeken alle tot en met 1830 te Brussel geslagen munten zijn voorzien, te weten 4 Dukaten: 1825, 1828, 1829 en 1830, 6 Gouden Tientjes: 1824 tot en met 1829, 2 Vijfguldenstukken: 1826 en 1827, 2 Drieguldenstukken: 1823 en 1826 (van 1822 zijn slechts 2 proefslagen bekend, de 1826 is zeer zeldzaam), 3 Guldenstukken: 1823, 1826 en 1829, 2 Halveguldenstukken: 1829 en 1830, 8 kwartjes: 1823 tot en met 1830, 6 dubbeltjes: 1823 tot en met 1828, vermoedelijk ook nog een slag in 1830, 6 stuivers: alsvoren, 8 centen: 1822 tot en met 1829 en 9 halve centen: 1821 tot en met 1829. Van wijziging of afwijking is hier geen sprake.

Veel uitvoeriger daarentegen dient te worden stilgestaan bij de teekens der Utrechtsche muntmeesters. Men weet, dat als zoodanig hebben gefungeerd:

G. J. L. DU MARCHIE SARVAAS: 1813—1815;

Y. D. C. SUERMONDT: 1816—1838;

P. C. G. POELMAN: 1838—1845 (de eerste twee jaren waarnemend);

H. A. VAN DEN WALL BAKE: 1845—1874;

P. H. TADDEL: 1874—1887 (het eerste jaar waarnemend);

H. L. A. VAN DEN WALL BAKE: 1887—1909;

Mr. G. BLOM: slechts waarnemend 1909—1910;

Dr. C. HOITSEMA: 1910—1933;

Dr. W. J. VAN HETEREN: sedert 1933.

Eerstgenoemde heeft alleen doen slaan, zonder teeken, de dukaten van 1814 en eerste helft van 1815.

Zijn opvolger, de heer SUERMONDT, muntte met een Klaverblaadje vóór het woord CONCORDIA in het omschrift, alleen den dukaat van het tweede halfjaar van 1815, daarentegen dien van 1816 weder zonder eenig teeken.

In het jaar 1817 koos deze muntmeester zijn definitief teeken: Het Gebakerd Kind, hetwelk echter door de regeering werd afgekeurd. Eenigszins zonderling was de voorstelling inderdaad. Het teeken komt voor op de proefmunten in vrijwel alle waarden van het jaar 1817, echter op de definitieve slagen alleen van de (op verzoek van Nederlandsch-Indië geslagen) 464.000 dukaten van 1817 en duiten van hetzelfde jaar (nieuwe slag van den Utrechtschen Compagnies duit van 1790). De toenmalige Minister van Financiën SIX verzette zich tegen dit teeken met de opmerking „dat tegen dit kindje in de luuren door schotschrijvers paskwillen zouden kunnen worden gemaakt”. De Muntmeester stelde toen voor van het popje een mummie te maken, hetgeen evenmin genade kon vinden bij den Minister, daar de mummie te veel op het bakerkind geleek. Hierop bood de Muntmeester 3 ontwerpen aan voor een ander teeken, in de eerste plaats een slang „welke zich in een spiegel ziet”, dus in opge-

richte houding als embleem van voorzichtigheid. Dit had de Muntmeester bij voorkeur willen invoeren. Ook hier was de Minister tegen, overwegende, „dat de MERCURIUS-staf reeds slangen heeft en het koord van het anker onder den beeldenaar des Konings van MICHAUT ook wel naar een slang gelijk, zoodat wanneer deze slang (het voorgesteld muntmeestersteeken) er nog bijgekomen ware, het wel de Slangenmunt mogt heeten”. De Minister stelde daarom nu aan den Koning als muntmeestersteeken een Fakkel voor, welke werd vastgesteld bij K.B. van 7 November 1817, No. 67, en sedert 1818 is gebruikt. Feitelijk wijkt dit teeken van het bakerkind niet eens zoo veel af ¹⁹⁾.

De opvolger van den muntmeester SUERMONDT, de heer POELMAN, die eerst de Munt voor Rijksrekening waarnam en bij K.B. van 17 Juli 1840, No. 76, tot muntmeester voor eigen rekening werd benoemd, nam bij K.B. van 9 April 1839, No. 81, na de definitieve benoeming, bevestigd bij K.B. van 7 Augustus 1841, No. 31, als zijn teeken de Lelie aan, welke aanstonds werd goedgekeurd en ook reeds gedurende zijn waarneming van het muntmeesterschap dienst heeft gedaan, zoodat tijdens den overgang tusschen dezen muntmeester en zijn voorganger geen tijdelijk teeken is gebruikt. Zij komt het laatst voor in 1846 ²⁰⁾.

In 1845 werd deze muntmeester ziek en dientengevolge tijdelijk vervangen door den heer H. A. VAN DEN WALL BAKE, die aanstonds een tijdelijk teeken aannam. Door het Muntcollege, toen nog geheeten Raden en Generaal-Meesteren der Munt, toch werd bij besluit van 28 Mei

¹⁹⁾ In totaal op 102 verschillende Nederlandsche munten komt dit teeken voor.

²⁰⁾ De Lelie komt als muntmeestersteeken voor in totaal op 21 verschillende Nederlandsche munten, de proefslagen medegerckend.

1846 bepaald, dat op de zilveren standpenningen, zoooveel aangemunt op reeds geslagen stempels, behalve de Lelie een streepje zou worden aangebracht tusschen kroon en schild, daarentegen op die, aangemunt op nog te vervaardigen stempels, de band om het oude muntmeestersteeken, de Lelie, van een parel zou worden voorzien. Volledige uitvoering aan dit besluit is alleen gegeven ten aanzien van de Rijksdaalders. Ten aanzien van de Guldens toch is het tijdelijk muntmeestersteeken, de Lelie met de Parel, niet toegepast, ten aanzien van den halven Gulden, waarvan in 1846 slechts een aantal proefslagen is gemunt en deze hoogstwaarschijnlijk met het teeken van den muntmeester BAKE, het Zwaard, noch het tijdelijk teeken, het Streepje tusschen kroon en schild, noch het tijdelijk teeken de Lelie met de Parel.

Hoewel het juist aangehaald besluit eerst in het voorjaar van 1846 werd genomen, zijn in dat jaar nog vele Rijksdaalders aangemunt met het jaartal 1845 en een der beide tijdelijke teekens naar de bovengemelde onderscheiding, daar men de stempels, voorzien van dat jaartal, nog in 1846 heeft gebruikt.

De muntmeester POELMAN schijnt echter in 1846 weder korten tijd eenigermate hersteld en in functie te zijn geweest. Zoo komen dan ook Rijksdaalders voor met den nieuwen (derden) beeldenaar van Koning WILLEM II met het oude muntmeestersteeken, de Lelie, en volgens mijn meening eveneens, ofschoon betrekkelijk zeldzaam, dezelfde weder voorzien van het tijdelijk teeken, het streepje tusschen kroon en schild. Aan 's Rijks Munt meent men, dat deze niet bestaan. Het eigenaardige is, dat het streepje bij de Rijksdaalders van 1845 is opgelegd en aldus duidelijk herkenbaar is in het verlengde van de punt van het zwaard van den leeuw, daarentegen bij de Rijksdaalders van 1846 het bijgevoegde teeken is aangebracht

in den vorm van een inkeping, door het vergrootglas duidelijk zichtbaar in halve maan vorm, terzelfder plaatse. Bij de Guldens van 1846 doet zich hetzelfde voor, ofschoon het streepje uit den aard der zaak nog moeilijker zichtbaar is. Eigenaardig is voorts, dat de heer BAKE definitief als muntmeester ter opvolging van den heer POELMAN optrad den 1 September 1846, terwijl zijn muntmeestersteeken, het Zwaard, reeds werd vastgesteld bij K.B. van 18 Juli 1846. Nog afgezien van deze anomalie, blijft de termijn voor de uitgifte der Rijksdaalders van 1846 met het tijdelijk teeken van den heer BAKE dus wel zeer kort. Er blijven ten aanzien van dit laatste teeken dus dubia over en de Muntverslagen verspreiden te dezen aanzien geen licht.

Waar de Rijksdaalders van die jaren reeds vrijwel alle, en de Guldens alle aan den omloop zijn onttrokken, is het eigenlijk niet meer mogelijk de zaak practisch na te gaan. Voor eenige jaren was ik echter nog juist in de gelegenheid een 500-tal exemplaren Rijksdaalders van 1845 en 1846 na te zien en heb daaruit de meest opvallende exemplaren kunnen achterhouden, welke mij tot het bovenvermeld resultaat brachten.

In verband met de lange ambtsperiode van den heer BAKE (sedert 10 Augustus 1853 VAN DEN WALL BAKE geheeten) komt zijn teeken, het Zwaard, op zeer vele Nederlandsche munten voor²¹⁾. Aanleiding tot bijzondere opmerkingen geeft dit teeken niet. Op sommige munten, vooral de kleinere, is het soms wel wat heel kort. Merkwaardig daarentegen is na zijn overlijden in 1874 het tijdelijk teeken van zijn opvolger, den heer TADDEL: het Zwaard, onderaan voorzien van een Klaverblaadje. Hiervan zijn voorzien de Rijksdaalders en de dubbeltjes, geslagen

²¹⁾ In totaal 144 stuks.

in het laatst van het jaar 1874. Bij de eerstbedoelde is dit duidelijk zichtbaar en reeds lang bekend, bij de dubbeltjes moet men een vergrootglas te baat nemen om het verschil met het eenvoudige merk te constateeren, maar het verschil blijkt dan ook duidelijk. Verzamelaars dienen dan ook het tweeërlei dubbeltje van 1874 wel in acht te nemen, hoewel het helaas moeilijk meer te krijgen is ²²⁾.

De heer TADDEL, die bij K.B. van 4 Juli 1874 tot tijdelijk muntmeester en bij K.B. van 16 November 1874 definitief tot muntmeester werd benoemd, koos als zijn teeken een Paardekopje, hetwelk weder in Den Haag geen genade kon verwerven, waarom hij het wijzigde in het eenigszins daarop gelijkend teeken de Bijl, hiermede meer de lijn van zijn voorganger volgend, terwijl dit teeken aan de wereld van het goud en zilver ook niet vreemd was ²³⁾.

Toen hij bij K.B. van 2 Mei 1887 met ingang van 1 Augustus d.a.v. eervol ontslag verkreeg, werd het tijdelijk muntmeestersteeken van zijn bij K.B. van 9 Juli 1887, No. 37, met ingang van 1 Augustus 1887 benoemden opvolger, den heer H. L. A. VAN DEN WALL BAKE, de Bijl met rechts daarboven een sterretje, voorkomend op de kwartjes, dubbeltjes en stuivers van het jaar 1887 ²⁴⁾. Van al deze soorten is slechts een betrekkelijk klein aantal geslagen. Van de kwartjes had in bijna 40 jaar trouwens

²²⁾ In 1874 zijn Rijksdaalders geslagen in de maanden Mei, Juni en Juli tot en met December, in deze laatste maanden dus met het tijdelijk teeken, dubbeltjes in de maanden November en December, in de eerste maand vermoedelijk met het Zwaard, in de laatste met het Zwaard met Klaverblad.

²³⁾ Bekrachtigd bij K.B. van 3 November 1874. Met dit teeken heeft hij 49 verschillende Nederlandsche munten doen slaan.

²⁴⁾ De Gouden Tientjes van 1887, alle geslagen in de maand Maart, vertoonen als muntmeestersteeken alleen de Bijl.

geen aanmunting plaats gehad, van de stuivers niet in 8 jaar.

De heer VAN DEN WALL BAKE, hiermede in de lijn van zijn vader blijvend, nam als muntmeestersteeken de punt van een Hellebaard aan ²⁵). Na zijn overlijden, den 28 Maart 1909, werden in dat jaar nog slechts Guldens en halve Guldens geslagen met het teeken van den tijdelijken muntmeester, Mr. G. BLOM, de punt van de Hellebaard met Sterretje er rechts boven ²⁶) (sedert 1 Maart 1909).

De heer BLOM trad weldra af, toen bij K.B. van 27 September 1909 met ingang van 1 October van dat jaar definitief tot muntmeester werd benoemd de heer Dr. C. HOTTSEMA, die tot zijn teeken koos het Zeepaardje, dat wellicht in vroeger jaren zou zijn afgekeurd, maar ditmaal door den Minister van Financiën werd goedgekeurd en vastgesteld bij K.B. van 21 October 1909 ²⁷).

In 1933 na het aftreden van dezen muntmeester trad krachtens K.B. van 20 October van dat jaar, No. 32, met ingang van 1 November als zijn opvolger op de tegenwoordige muntmeester Dr. W. J. VAN HETEREN, die met een interval van bijna 90 jaren voor zijn teeken tot het plantenrijk terugkeerde en als zoodanig koos de druiventros ²⁸).

De muntmeestersteekens, deze typische kenmerken der Nederlandsche munten, leveren dus ruimschoots stof tot opmerkingen.

Na de meer uitvoerige behandeling hiervan zou ik niet

²⁵) Bij K.B. van 2 Februari 1888, No. 75. Hij deed hiermede 91 Nederlandsche munten voorzien.

²⁶) Ook het Indisch kopergeld van dat jaar vertoont dit tijdelijk teeken.

²⁷) Hiermede zijn in totaal 128 Nederlandsche munten geslagen.

²⁸) Hiervan zijn tot dusver 14 Nederlandsche munten voorzien.

volledig zijn, indien ik ook niet de aandacht wijdde aan wat ik wil noemen de signatuur der munten, echter alleen die met Koninklijken beeldenaar, inzonderheid door de modelleurs en stempelsnijders. Slechts een enkele beeldhouwer heeft hieraan medegedaan, n.l. PIER PANDER ²⁹⁾. De overige beeldhouwers schijnen hierop geen prijs te hebben gesteld; van de modeleurs alleen A. F. MICHAUT, die trouwens ook zijn eigen stempel heeft vervaardigd. Zijn naam komt dan ook in de afsnede van den hals voor op alle met den beeldenaar van Koning WILLEM I geslagen Gouden Tientjes, Drieguldenstukken, Guldenstukken (behalve dien van 1840) en halve Guldenstukken, daaronder bovendien nog voorzien van zijn merkteeken: het Anker met daarom geslingerd touw, in totaal 54 verschillende stuks. Daarentegen bevatten de Vijfguldenstukken met den beeldenaar van denzelfden Koning, de eenige van den stempelsnijder J. P. BRAEMT, alleen diens merkteeken, een Vijfpuntige Ster, onder den beeldenaar.

De Rijksdaalders en Guldens van 1840, gesneden door J. P. SCHOUBERG, bevatten diens naam in de halsafsnede. Hetzelfde geldt voor het Gouden Tientje, Gouden Vijfje en halve Guldens van Koning WILLEM II, totaal 9 afslagen, terwijl dezelfde naam voorkomt onder den beeldenaar op de Rijksdaalders van Koning WILLEM III, in totaal 27 verschillende exemplaren, en alle Guldens en halve Guldens van dezen Koning, alsmede alle kwartjes, dubbeltjes en stuivers met den beeldenaar dezer beide Koningen onder den beeldenaar de initialen J. P. S. vertoonen, in totaal 75 stuks.

De stempelsnijder D. VAN DER KELLEN de jongere plaatste zijn naam in de halsafsnede der Rijksdaalders, eerste slag, van Koning WILLEM II, dus 2 stuks, daarentegen zijne

²⁹⁾ In de 2e Kamer werd dit in strijd geacht met de Muntwet 1901.

initialen in de halsafsnede der verdere Rijksdaalders van dezen Koning alsmede der Guldens, van diens beeldenaar voorzien ³⁰⁾, tezamen 21 verschillende munten, alsmede in de halsafsnede der Gouden Negotiepenningen der beide laatste koningen.

Aansluitend aan de signatuur van SCHEUBERG treft men den naam van den stempelsnijder J. PH. M. MENGER aan in de halsafsnede van alle Gouden Tientjes met den beeldenaar van Koning WILLEM III, in totaal 10 verschillende exemplaren.

De stempelsnijder W. SCHAMMER gaf de voorkeur aan zijn initialen W. S. onder den beeldenaar der Guldens van Koningin WILHELMINA met hangend haar, tezamen 3 verschillende stuks ³¹⁾, waartegenover de kwartjes en dubbeltjes van hetzelfde type, tezamen 12 stuks, slechts een Veelbladig Bloempje onder het borstbeeld vertoonen ³²⁾.

Op het Gouden Tientje, den Rijksdaalder, de Guldens en halve Guldens, kwartjes en dubbeltjes der Koningin met kroon (2de type) wijkt de naam van den stempelsnijder voor dien van den beeldhouwer, PIER PANDER, welke aldus 31 maal onder den beeldenaar voorkomt.

Daarentegen bevatten de munten met den derden beeldenaar der Koningin (hermelijnen mantel) geen van alle eenige signatuur, waartoe het borstbeeld ook minder geëigend is.

³⁰⁾ Dit heeft aanleiding gegeven tot de wel eens verkondigde enjuiste meening, dat deze letters zouden beteekenen „van den Koning”.

³¹⁾ De Gouden Tientjes van dit type zijn ongesigneerd.

³²⁾ Dit bloempje onder het borstbeeld der Koningin, dat ook op sommige munten van J. C. WIENECKE voorkomt, is daarop aangebracht, om duidelijk den onderkant van den stempel aan te geven, het staat onderaan de loodrechte diagonaal van het stuk. (Mededeeling van den heer WIENECKE).

De Rijksdaalders met den tegenwoordigen beeldenaar, door J. C. WIENECKE, vertoonen alle weder een Vijfbladig Bloempje onder den beeldenaar, tot nu toe 7 verschillende slagen, de overige munten van dit type zijn zonder dit bloempje.

Ten slotte worde volledigheidshalve hier ook vermeld het LEVOLteeken, of liever de aanduiding van het zilvergehalte in cijfers: 718, gestempeld op de voorzijde van een aantal kwartjes, dubbeltjes en stuivers van het jaar 1853. LEVOL, essayeur aan de Munt te Parijs, ontdekte, dat 3 aequivalenten zilver + 4 aequivalenten koper een scheikundige verbinding dezer beide metalen opleveren. Deze uitvinding is toegepast op de muntfabricage, speciaal voor de pasmunt in Nederlandsch-Indië volgens Art. 7 der Wet van 1 Mei 1854, S. 75.

Minder valt te vermelden van de randschriften, ook weder specifiek behoorend tot de Nederlandsche standpenningen, Rijksdaalder en Gulden. In het buitenland kwamen zij in de 19de eeuw wel voor, maar zijn daar sedert vrijwel geheel afgeschaft. Men weet het: de schoone spreuk der munt, waarin zich de godvruchtige oude Nederlandsche volksgeest weerspiegelt, luidt: god ZIJ MET ONS.

Bij de Gouden Tientjes, te dun voor een randschrift, komt zij voor als omschrift boven den beeldenaar, althans te beginnen bij die van Koning WILLEM III in 1875, voortgezet bij de verschillende uitgiften van Koningin WILHELMINA. Als randschrift prijkt de spreuk zoowel op de oude Drieguldenstukken, als op alle Rijksdaalders en Guldens. De eenige wijziging, er in den loop der jaren in aangebracht, is de spelling van het woord „ZIJ”, dat vóór 1901 als „ZY”, daarentegen te beginnen met den Gulden van dat jaar als „ZIJ” wordt gespeld, hetgeen taalkundig juist is.

De letters van het randschrift staan bij den eenen jaargang, de keerzijde der munt onder gerekend, naar boven, bij den anderen naar beneden, in denzelfden jaargang is er echter geen onderlinge afwijking.

Een eigenaardigheid, waarschijnlijk vrijwel onbekend, waarop onlangs door een mij bekend muntenspeurder mijn aandacht werd gevestigd, leveren de Guldens der Koningin met hermelijnen mantel, derhalve die met de jaartallen 1910 en volgende. In het randschrift der Guldens van 1910 toch loopt een streepje, dat de G van het woord god in tweeën verdeelt; bij die van 1911 is hetzelfde het geval met de daarop volgende letter O, bij die van 1912 met de daarop volgende letter D en zoo vervolgens. Echter moet worden erkend, dat in de latere jaren dit kenteeken verflauwt en zich bepaalt tot een uitkeping op een bepaald punt van de betrokken letters. Moet men hierin soms een geheim teeken tegen vervalsching zien? Bij den nieuwen slag van 1922 en volgende jaren heeft men hier, voor-zoo veel valt na te gaan, mede opgehouden.

Tot besluit wil ik nog de aandacht vestigen op een drietal centen, welke door hun uiterlijk van de andere afwijken, behoorende tot de jaargangen 1900 en 1901. De cent van het jaar 1900 vertoont na een tijd in omloop te zijn geweest, zonder uitzondering hetzelfde verschijnsel: een slijting in het midden van den leeuw. Dit moet een fout in de constructie van den stempel zijn geweest.

De cent van 1901 komt, zooals bekend, voor in 2 typen, die met het opschrift „KONINGRIJK” en met „KONINKRIJK”. De eerste is zeer waarschijnlijk de oudste, de laatste de jongste. Deze is in zooverre eenig in haar soort, dat er geen andere Nederlandsche munten met „KONINKRIJK” voorkomen. In 1902 vindt men de g weer hersteld en zoo blijft het. De cent van 1901 met „KONINKRIJK” komt echter overigens, speciaal wat het metaal betreft, geheel overeen

met die van 1902 en volgende jaren, vandaar mijn vermoeden dat hij de jongste is ³³).

De cent van 1901 is, zooals boven werd opgemerkt, de eerste met 15 blokken op het lazuur en een meer heraldischen leeuw. Die van dit jaar met „KONINGRIJK” wijkt echter zoodanig van alle andere af, dat hij daaruit dadelijk herkenbaar is. Het metaal is gelig, de uitvoering van de voorzijde, wat het lazuur betreft, grover, de streepjes zijn breeder getrokken en er zijn slechts 10 blokken op zichtbaar. Ik waag dan ook de conclusie, dat deze uitwerking niet heeft voldaan en men er reeds in 1901 verandering in heeft gebracht.

Tot en met 1907 heeft men het bronsgeld in de natuurlijke kleuren uitgegeven. Na 1910 is men echter begonnen dit donker te kleuren, soms met een bruinachtigen, soms ook met een blauwachtigen gloed. Men heeft dit twintig jaar volgehouden, doch is na 1930 tot de oude methode, uitgifte in natuurkleur, teruggekeerd. Was het in 1911 misschien de vrees voor verwarring met het goudgeld (althans wat 2½ cent en cent betreft), welke tot dezen maatregel deed besluiten, zulks in verband met de omstandigheid, dat men toen voornemens was den omloop van het nieuwe Vijfguldenstuk, uitgegeven in 1912, te bevorderen? Een andere reden is mij niet bekend.

Wij leven, wat onze munten betreft, thans in een overgangstijd in zooverre, dat het streven der Munt is van de stukken met den Koninklijken beeldenaar alleen die met den laatsten beeldenaar onzer Koningin te handhaven en alle oudere in te trekken. Voor de Guldens is dit officieel geschied bij K.B. van 10 October 1931, No. 417, met ingang van 31 December 1931, met het gevolg, dat

³³) BOM in „*De Munt van het Koninkrijk der Nederlanden*” geeft het anders aan.

die vóór 1922 uit het verkeer zijn genomen op weinig uitzonderingen na.

Wat de Rijksdaalders betreft, heeft men dezen weg niet gevolgd, maar officieus opdracht gegeven aan de Nederlandsche Bank en de postkantoren de Rijksdaalders van vóór 1929 in te houden. Als resultaat hiervan ziet men de oudere nog slechts sporadisch in den omloop. Officieel ingetrokken en dus ongangbaar, zooals de Guldens, zijn zij echter nog niet.

De halve Guldens heeft men voorloopig laten rusten. In het Nederlandsche verkeer komen zij ook hoe langer hoe minder voor, en de meeste stukken bevinden zich dan ook in Indië.

Voor al deze muntstukken geldt bovendien als motief voor de intrekking, dat al wat binnenkomt, dadelijk wordt geraffineerd en omgemunt in stukken van het tegenwoordig lager gehalte volgens de Wet van 27 November 1919, S. 786.

Ook aan de intrekking der kwartjes is men nog niet begonnen. Het laatst zijn deze in 1928 geslagen en er zijn nog vele oude met beeldenaars van Koning WILLEM II — zeldzamer Koning WILLEM III — en Koningin WILHELMINA in vroeger jaren.

Daarentegen is men thans wel bezig de dubbeltjes van vóór 1926 in te trekken. Sedert dit jaar zijn zij behoudens een paar jaar jaarlijks geslagen, maar er waren nog vele in omloop met den beeldenaar van Koning WILLEM II en Koning WILLEM III en Koningin WILHELMINA met hangend haar, kroon en hermelijnen mantel, uit den aard der zaak veelal afgesleten exemplaren. Order is gegeven al deze oudere typen in te trekken, wat echter, gelet op het grootte aantal, dat in omloop is, en het niet stellen van een fatalen termijn, nog wel een paar jaar zal vorderen. Men ziet echter reeds het gevolg, dat de oudere exemplaren meer

en meer uit den omloop verdwijnen. Volgens het Muntverslag 1937 is het percentage dubbeltjes van na 1925 in circulatie in 1937 gestegen van 17 tot 42 %.

Thans is order gegeven, dat de postkantoren vanaf April van dit jaar alle ontvangen dubbeltjes bij de Rijksmunt te Utrecht zullen inleveren, welke hiervoor na 1925 geslagen exemplaren in de plaats zal afgeven.

Mocht vervolgens blijken, dat niettemin nog een vrij groot aantal der oude dubbeltjes in omloop blijft, dan wil men de medewerking van het publiek inroepen tot intrekking over te gaan.

De afslijting der pasmunt, speciaal der zilveren pasmunt, heeft reeds langen tijd de aandacht der Munt getrokken. Dat de pasmunt het lang heeft uitgehouden, pleit voor de deugdelijke fabricage, doch aan alles komt een einde.

Van de nog in omloop zijnde kwartjes dateeren de eerste, die van Koning WILLEM II, van 1848/1849 en de zeldzamere van Koning WILLEM III van 1849/1850, een leeftijd dus van bijna 90 jaar, terwijl in de eerste 40 jaar, tot 1887/1889, geen aanvulling heeft plaats gehad. Ook dubbeltjes, dateerend van dezelfde data zijn nog in omloop en hier is de slijting misschien even sterk.

Eigenaardig is, dat bij de zilveren stuivertjes, sedert 1850, de slijting veel minder is opgetreden. Voor den stuiver geldt bij ons nu eenmaal in vrijwel alle opzichten iets anders dan voor de andere munten van aangrenzende waarde. Men moet hieruit naar mijn meening wel concluderen, dat zij veel minder in omloop zijn geweest, hetgeen door de trage inlevering na de intrekking wordt bevestigd.

Ook de oudere centen van 1877 tot 1900 beginnen allengs de teekenen van langdurig gebruik te vertoonen.

Reeds in 1867 nam de Minister van Financiën SCHIMMELPENNINCK een resolutie, zijn rekenplichtigen uitnoodigend de te hunnen kantore ontvangen wordende stukken van

25, 10 en 5 cent, welke zoodanig zijn afgesleten, dat de stempels daarop niet meer zijn te onderscheiden, op- en buiten omloop te houden.

Het Muntverslag van 1899 vestigt op de slijtage der munten speciaal de aandacht: de Minister van Financiën GODIN DE BEAUFORT wilde bij Missive van 11 Januari 1890 alleen intrekken die pasmunt, waarop alle letters uitgesleten, of zoo goed als onleesbaar zijn.

Een wetsontwerp van Minister PIERSON van 1894 wilde intrekking der muntstukken, wanneer de beeldenaar geheel of gedeeltelijk onzichtbaar is geworden, terwijl de Memorie van Toelichting hieraan toevoegt: „of de waarde aanduiding of de effigie geheel of gedeeltelijk is verdwenen”.

Volgens 's Rijks Munt ware hieraan toe te voegen: de stukken, waarop het omschrift om den beeldenaar bij den eersten aanblik geheel of gedeeltelijk onleesbaar is geworden. Volgens mijn meening moet de munt in elk geval nog herkenbaar zijn, wat waarde aanduiding en beeldenaar betreft. Het verschil tusschen nog herkenbaar en goed zichtbaar is groot. Ook zijn er allengs te veel soorten van dezelfde munt met verschillende beeldenaren in omloop gekomen (het kwartje b.v. 7, het dubbeltje zelfs 9). Bovendien wordt, als veel afgesleten geld in omloop is, de kans op vervalsching vergroot; dat ook jaartal en muntmeestersteeken leesbaar blijven is dus wel gewenscht. Allermint kan men dit een en ander echter als een eisch voor geldigheid stellen. 's Rijks Munt tracht dus thans de oude zilveren pasmunt (van vóór 1926) zooveel mogelijk uit den omloop te doen verdwijnen, zonder nochtans tot heden die officieel in te trekken.

Als resultaat van mijn beschouwingen, welke natuurlijk geenszins zijn bedoeld als een volledige behandeling der Nederlandsche Munt, maar veeleer als een samenvoeging

van feiten, welke mij bij de bestudeering onzer Munt zijn gebleken, of reeds van vroeger waren bijgebleven, meen ik te mogen constateeren, dat de Nederlandsche Munt tot de best ingerichte ter wereld behoort en, ofschoon strekkend te voorzien in de behoefte van een land, dat weinig beeldhouwers oplevert, toch zeer goed gelijkende beeldenaren harer Vorsten op de door haar uitgegeven muntstukken heeft getroffen, al werkten daartoe dan ook meer dan eens vreemdelingen mede.

Indien het doel, thans door haar beoogd: alle zilveren munten slechts met den jongsten beeldenaar der Koningin, zal zijn bereikt, wellicht ook het brongeld allengs tot den laatsten stempel beperkt, zal de Nederlandsche Munt een eenheid hebben bereikt als nog nimmer te voren en de waardige incorporatie zijn van een valuta, welke zich ondanks de stormen van oorlogs- en crisisjaren vrijwel onverzwakt heeft kunnen handhaven.

A. E. SCHOUTEN.

Baarn, Februari 1939.
